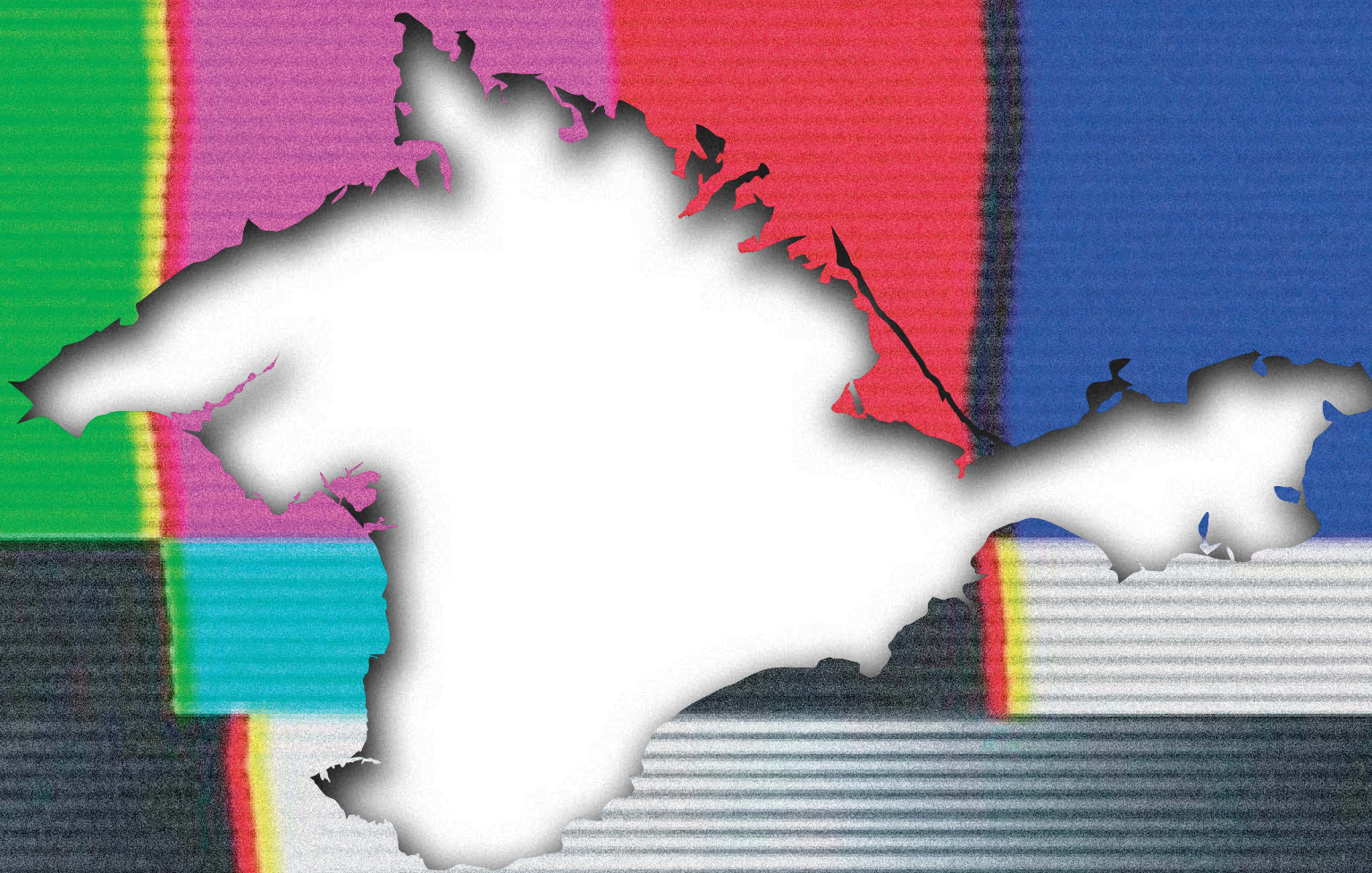

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

ІНФОРМАЦІЙНА ОКУПАЦІЯ КРИМУ

після 24 лютого 2022 року

Київ 2023

Автори звіту:

Владислав Мірошніченко — аналітик Української Гельсінської спілки з прав людини

Леонід Сітченко — юрист громадської приймальні у справах Криму
Української Гельсінської спілки з прав людини

Аналітичний звіт на тему: **«Інформаційна окупація Криму після
24 лютого 2022 року»**

Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) — найбільша асоціація правозахисних організацій України, що об'єднує 27 правозахисних недержавних організацій. Спілка сприяє розвитку гуманного суспільства, що базується на повазі до людського життя, гідності та гармонійних стосунків між людиною, державою і природою через створення платформи для співпраці між членами Спілки та іншими учасниками правозахисного руху.

04070, м. Київ, вул. Фролівська, 3/34
Тел. +38 044 485 17 92
факс +38 044 245 99 24
<http://www.helsinki.org.ua>
e-mail: office@helsinki.org.ua

© Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Міжнародні стандарти свободи слова	5
Розділ 2. Обмеження свободи слова в окупованому Криму до 24.02.2022	8
Розділ 3. Зміни російського законодавство з метою обмеження свободи слова після 24.02.2022	8
Розділ 4. Погляд з окупованого Криму	13

Вступ

Починаючи з 2014 року українськими та міжнародними експертами було підготовлено низку ґрунтовних досліджень щодо порушення свободи слова на території окупованого Криму та обмеження функціонування ЗМІ. Але є всі підстави вважати, що після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року настав новий етап обмеження функціонування ЗМІ та порушення свободи слова в окупованому Криму. За цей час вже було оприлюднено низку публікацій з моніторингом та аналізом порушення свободи слова в Криму у цей період. Зокрема:

- [Репресії в Криму в умовах повномасштабної війни росії проти України](#)¹;
- [Судебные процессы в отношении крымчан, выступающих против военной агрессии российской армии. Полтора года войны](#)²;
- [Інформаційно-аналітична довідка «Притягнення на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя до адміністративної відповідальності за участь у діяльності іноземної або міжнародної неурядової організації, щодо якої ухвалено рішення про визнання небажаною на території Російської Федерації її діяльності»](#)³;
- [Довідка про незаконне притягнення до відповідальності за так звану “дискредитацію збройних сил рф” в окупованому Криму](#)⁴.

Це дослідження не претендує на повний аналіз та висвітлення всіх причин та наслідків російської політики в інформаційному просторі окупованого Криму після 24 лютого 2022 року. Натомість нашою метою є внесення додаткового елемента у пазл, що допоможе скласти повну картину інформаційного простору Криму під окупацією після початку повномасштабного вторгнення.

У дослідженні використані, окрім інших публікацій українських організацій, державних органів та незалежних експертів, також інформація з відкритих джерел, заяви представників окупаційної російської влади, звіти міжнародних організацій тощо. Проте найціннішим джерелом інформації для цього матеріалу стали свідчення осіб, які перебували на території окупованого Криму, безпосередньо на собі відчувають наслідки російської окупаційної політики. Саме тому, ми намагатимемось не лише вчергове описати перелік порушень держави-агресора та факти обмеження діяльності ЗМІ, але, що важливо, спробуємо передати атмосферу страху, незахищеності, байдужості та ненависті, яка панує нині на Кримському півострові.

Щиро віримо, що вже незабаром цей звіт стане джерелом інформації для розуміння минулого, а не сучасності.

¹ <https://krymsos.com/wp-content/uploads/2022/06/represiyi-v-krymu-ua.pdf>

² <https://crimean-process.org/cudebnye-proczessy-v-otnoshenii-krymchan-vystupayushhih-protiv-voennoj-agressii-rossijskoj-armii-poltora-goda-vojniy-ukr-eng/>

³ <https://ppu.gov.ua/documents/informatsiyno-analitychna-dovidka-prytyahnnennia-na-tymchasovo-okupovaniy-terytorii-avtonomnoi-respubliki-krym-ta-m-sevastopolia-do-administratyvnoi-vidpovidalnosti-za-uchast-u-dialnosti-inozemnoi-ab/>

⁴ <https://ppu.gov.ua/documents/qui-quaе-molestias-quas-ab-est/>

Розділ 1. Міжнародні стандарти свободи слова

Норми міжнародного права щодо свободи слова вже неодноразово були викладені у попередніх публікаціях. Тому в цілях цього звіту ми коротко наведемо перелік найважливіших актів, а також окреслимо ті положення та норми, які є релевантними в контексті цього звіту.

Європейська конвенція з прав людини⁵

Стаття 10. Свобода вираження поглядів.

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

Загальна декларація прав людини⁶

Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права⁷

Стаття 19.

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.
2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.
3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:
 - а) для поважання прав і репутації інших осіб;
 - б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

⁵ https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr

⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Стаття 20.

1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом.
2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом.

Резолюція Ради ООН з прав людини «Безпека журналістів» 6 жовтня 2022 р.⁸

Резолюція містить нове формулювання: «зловживання надмірно широкими або розпливчастими законами для придушення законного вираження думок, включаючи закони про дифамацію та наклеп, закони про дезінформацію або законодавство про боротьбу з тероризмом і екстремізмом». Мова йде про закони, положення яких розроблені без ясності та точності щодо журналістів, а також правозахисників, науковців, митців та інших учасників громадянського суспільства. Резолюція закликає всі держави, які є співавторами або приєдналися до консенсусу щодо резолюції, негайно скасувати або змінити такі закони відповідно до міжнародних стандартів і припинити юридичне переслідування журналістів.

Обов'язок держав створювати безпечне середовище для ЗМІ та участі в публічних справах

Європейська конвенція з прав людини також накладає на держави-учасниці позитивне зобов'язання захищати свободу та плюралізм засобів масової інформації та створювати сприятливе середовище для участі в публічних справах.

Наприклад, у справі «Дінк проти Туреччини» (2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09, 7124/09) суд зазначив: «держави мають позитивні зобов'язання щодо свободи вираження поглядів: вони повинні не просто утримуватися від будь-якого втручання, але іноді повинні вживати захисних заходів навіть у сфері відносин між людьми. Від них також вимагалось створити сприятливе середовище для участі в публічних дебатах усіма зацікавленими особами, дозволяючи їм висловлювати свої думки та ідеї без страху».

⁸ <https://digitallibrary.un.org/record/3992428>

[Рекомендація N R \(96\) 4 Комітету міністрів Ради Європи «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску»⁹](#)

Документ містить підтвердження того, що всі журналісти, які працюють у ситуаціях конфліктів та тиску, мають право на повний захист у контексті положень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

У своїй рекомендації Комітет міністрів Ради Європи пропонує урядам держав-членів керуватися у своїх діях та політиці рядом основних принципів у контексті захисту журналістів у ситуаціях конфліктів та тиску. Зазначені основні принципи повинні бути застосовані як до іноземних журналістів, так і до локальних журналістів без дискримінації. Урядам також рекомендується широко поширювати текст рекомендації, зокрема серед ЗМІ, журналістів та професійних організацій, державних органів та їх посадових осіб, як військових, так і цивільних осіб.

[Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 1438 \(2005\) Свобода преси і умови роботи журналістів у зонах конфліктів та Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1702 \(2005\) «Щодо свободи преси та умов праці журналістів у зонах конфлікту»¹⁰](#)

Ці два документи є своєчасною і необхідною відповіддю на ситуацію, що склалася, коли, з одного боку, журналісти все частіше стикаються з перешкодами та обмеженнями при виконанні своїх професійних обов'язків, які мають вирішальне значення для здійснення права на доступ до інформації і, з іншого боку, стикаються з небезпечними умовами, які серйозно підривають їхнє особисте життя, свободу та безпеку.

[Резолюція 1738 \(2006\), прийнята Радою Безпеки ООН на 5613-му засіданні 23 грудня 2006¹¹](#)

У зазначеній резолюції наголошено, що журналісти, задіяні у небезпечних місцях у рамках збройних конфліктів, прирівнюються до цивільних осіб і мають захищатися як такі. РБ ООН наголосив, що відповідно до положень міжнародного гуманітарного права напади, навмисно спрямовані проти цивільних осіб, є військовими злочинами, і всіх сторін збройного конфлікту РБ ООН настійно закликала поважати професійну незалежність і права журналістів, співробітників засобів масової інформації та пов'язаного з ними персоналу, як цивільних.

⁹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_734#Text

¹⁰ <https://rm.coe.int/16806b5970>

¹¹ <https://ips.ligazakon.net/document/MU06180>

Розділ 2.

Обмеження свободи слова в окупованому Криму до 24.02.2022

З початку тимчасової окупації Криму було підготовлено низку ґрунтовних досліджень щодо того, як саме помирала свобода слова в Криму за російської окупації. Ми наведемо лише деякі приклади:

1. [*Крым без правил. Информационная оккупация*](#)¹²
2. [*Пресувальна машина: як Росія знищувала свободу слова в Криму*](#)¹³
3. [*Крым: свобода слова в оккупации*](#)¹⁴
4. [*Язык вражды в информационном пространстве Крыма*](#)¹⁵
5. [*Полуостров страха: Пять лет несвободы в Крыму*](#)¹⁶

Натомість дуже коротко опишемо головні процеси, які відбувалися в інформаційному просторі Криму після початку тимчасової окупації:

- За межі Кримського півострова були видворені незалежні журналісти, зокрема: Олександр Янковський, Андрій Клименко, Тетяна Гучакова, Валентина Самар, Сергій Мокрушин, Наталія Кокоріна та багато інших.
- Припинення діяльності ЗМІ, які не контролювалися державою-окупантом, зокрема: «ATR», «LALE», ТРК «Чорноморська», редакції сайтів «15 хвилин», «QNA», «Події Криму», «Центр журналістських розслідувань», «Цивільна оборона», «BlackSeaNews», радіо «Майдан» тощо. Вже після першого року окупації кількість ЗМІ на півострові зменшилася у понад 10 разів.
- Переслідування блогерів, громадянських журналістів та інших осіб за публікацію проукраїнської інформації в соціальних мережах, проведенні «стрімів» із засідань так званих «судів» та за іншими сфабрикованими справами, що мають форму штрафів, побиття, погроз, обшуків, затримань, ув'язнень, психологічного тиску тощо. Зокрема, мова йде про таких осіб: Олексій Бессарабов, Владислав Єсипенко, Сейран Салієв, Марлен (Сулейман) Асанов, Тимур Ібрагімов, Сервер Мустафаєв, Осман Аріфмететов, Ремзі Бекіров, Руслан Сулейманов, Рустем Шейхалієв, Амет Сулейманов, Асан Ахтемов, Ірина Данилович, Вілен Темер'янов, Ернес Аметов та інші.
- Тотальний контроль над інформаційним простором Криму шляхом його інтеграції до російського інформаційного поля, поширення пропаганди та блокування українських та іноземних ЗМІ.

¹² https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/4Kr_Ru_fin_18.12.2017.pdf

¹³ https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2018/06/The-Press-Crimea-UA_web.pdf

¹⁴ <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2020/02/krimbookru.pdf>

¹⁵ <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2018/03/Hate-book-RU.pdf>

¹⁶ https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2019/06/Peninsula-Fear_2019-RU.pdf

Розділ 3.

Зміни російського законодавство з метою обмеження свободи слова після 24.02.2022

Повномасштабне вторгнення стало каталізатором, який підживив проукраїнські та антивоєнні рухи на тимчасово окупованих територіях України, зокрема на території Автономної республіки Крим. Антивоєнні рухи посилились і в самому російському суспільстві, хоч і значно менших масштабах та тривали не довго.

Відтак окупанти вживали заходів для придушення проукраїнських виступів людей, що проживають в окупації.

Тиск на ЗМІ в окупованому Криму у зв'язку з темою російського вторгнення розпочався 18 лютого 2022 року, після публікацій у ЗМІ інформації про переміщення військової техніки територією пів острова. Редакції отримали негласну заборону на будь-які публікації що могло стосуватись теми війни та публікацію інформації, яка розбігалася з заявами окупаційним адміністраціям. Зокрема під заборону було і висвітлення інформації про переміщення російських військ через кримський міст.

26 лютого Роскомнагляд надіслав редакціям ЗМІ повідомлення про блокування до них доступу, в разі, якщо вони не припинять публікувати матеріали про російське вторгнення в Україну.

«На вказаних ресурсах під виглядом правдивих повідомлень розміщена суспільно важлива інформація, яка не відповідає дійсності, щодо обстрілів українських міст та загибелі мирних мешканців України внаслідок дій російської армії, а також матеріали, в яких військову операцію називають нападом, вторгненням або оголошенням війни».

Окрім цього, Роскомнагляд повідомив про проведення «адміністративного провадження» щодо ЗМІ, які опублікували інформацію, що протирічила російській пропаганді, за статтею 3.15 КоАП рф що передбачає відповідальність у вигляді штрафу сумою до 5 мільйонів рублів¹⁷.

4 березня 2022 року набрали чинності зміни до низки статей, які передбачають адміністративну та кримінальну відповідальність для людей, що мають антивоєнну позицію, публічно визнають, що росія є країною агресором, а російська армія вчиняє воєнні злочини проти цивільного населення України.

Адміністративна відповідальність була передбачена новою статтею 20.3.3. КоАП рф. Перша частина цієї статті визначає покарання за «публічну дискредитацію використання збройних сил рф (далі – зс рф) і її громадян для підтримки міжнародного миру і безпеки, заклики до перешкоджання застосування зс рф. А також за публічну дискредитацію державних органів рф,

¹⁷ <https://ru.krymr.com/a/news-roskomnadzor-voyna-ukraina/31724622.html>

та добровольчих об'єднань. Друга частина цієї статті визначає відповідальність за ці ж діяння які поєднані з «несанкціонованими публічними заходами».

Набрала чинності і стаття 207.3 КК рф., яка встановила кримінальну відповідальність за «дискредитацію» зс рф.

«Публічне розповсюдження під виглядом правдивих повідомлень завідомо неправдивої інформації, яка містить дані про використання збройних сил російської федерації з метою захисту інтересів російської федерації та її громадян, збереження міжнародного миру і безпеки, або виконання державними органами російської федерації своїх повноважень за межами території російської федерації в зазначених цілях, а також містить дані про надання добровільними формуваннями, організаціями чи особами допомоги у виконанні завдань, покладених на збройні сили російської федерації».

Санкція за порушення цієї статті передбачає відповідальність у вигляді штрафу від 700 тисяч рублів до 1,5 мільйонів рублів, або позбавленням волі на строк до 3 років.

У разі наявності кваліфікуючих ознак, наприклад, порушення цієї статті групою осіб, або в разі якщо порушення цієї статті потягнули за собою «тяжкі наслідки» та інше, відповідальність покарання складатиме до п'яти років.

Стаття 280.3 Кримінального кодексу рф (далі – КК рф) встановила відповідальність за повторне порушення статті 207.3 КК рф протягом року.

«Публічні дії, спрямовані на дискредитацію використання збройних сил російської федерації з метою захисту інтересів російської федерації та її громадян, збереження міжнародного миру і безпеки, включаючи публічні заклики до перешкодження використанню збройних сил російської федерації в зазначених цілях, вчинені особою після її притягнення до адміністративної відповідальності за аналогічне діяння протягом одного року, – караються штрафом у розмірі від ста тисяч до трьохсот тисяч рублів або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період від одного року до двох років, або примусовими роботами на строк до трьох років, або арештом на строк від чотирьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на той же строк.»

Статті 20.3.4. КоАП і стаття 284.2 КК рф передбачають відповідальність за повторні публічні заклики введення санкцій проти російської федерації її громадян та юридичних осіб.

За інформацією правозахисної організації «Кримський процес» з 4 березня 2022 року до 19 серпня 2023 року до окупаційних судів Криму були передані матеріали за статтею 20.3.3 КПАП РФ щодо 474 осіб з них був лише 1 виправдальний вирок, у 424 справах суд призначив адміністративне покарання, 25 протоколів повернули на усунення порушень та не були розглянуті, 10 проваджень були припиненні, в 12 проваджень на момент дослідження не були розглянуті.

Важливою є форма «дискредитації» окупаційної армії та російських державних органів.

У 129 випадок переслідування кримчан є переслідуванням за публікації у соцмережах, що становить 53,5% від усіх судових переслідувань за цією статтею. 73 людини 33% було притягнуто відповідальності за усні висловлювання.

Кримський процес відзначає що переслідування за антивоєнні акції прямої дії були здебільшого відбувались одразу після повномасштабного вторгнення й з часом цей формат демонстрації антивоєнної та проукраїнської позиції став менш поширеним. За це окупанти притягли до адміністративної відповідальності 20 людей від загальної кількості переслідуваних.¹⁸

21 березня 2022 року ресурси facebook і instagram були визнанні екстремістськими. Варто зауважити, що випадків визнання якогось продукту екстремістським на території рф до цього не було.

Разом з тим, на ЗМІ почала поширюватись відповідальність за посилання на матеріали з facebook і instagram. Як відповідальність ЗМІ за поширення екстремістських матеріалів та здійснення екстремістської діяльності передбачена статтями 8, 11, 13 No 114-ФЗ «Про протидію екстремістській діяльності».

7 квітня 2022 року набрала чинності нова стаття 13.48 Кодексу адміністративних правопорушень рф, яка ввела покарання за публічне порівняння СРСР і фашистської Німеччини, європейських країн Осі під час Другої світової війни. Йдеться про проведення аналогій в меті, рішеннях та діях військового командування і військовослужбовців СРСР. Крім того, встановлюється покарання за заперечення вирішальної ролі «радянського народу» у розгромі нацистської Німеччини та гуманітарну місію СРСР під час звільнення країн Європи.

14 липня 2022 року набули чинності поправки до КК рф, згідно з якими в ньому з'являться низка репресивних статей, що встановлюють покарання за поширення інформації. Зокрема йдеться про статтю 280.4 КК рф, нею введено відповідальність за публічні заклики до діяльності спрямованої проти безпеки рф, органів влади та їх посадових осіб.

¹⁸ <https://crimean-process.org/cudebnye-proczessy-v-otnoshenii-krymchan-vystupayushhih-protiv-voennoj-agressii-rossijskoj-armii-poltora-goda-vojni-ukr-eng/>

Наступною новою статтею є стаття 275.1 КК рф, вона передбачає кримінальну відповідальність за співпрацю з іноземною державою, міжнародною або іноземною організацією на конфіденційній основі. При цьому формулювання норми є занадто розмитим що може використовуватись для притягнення до відповідальності абсолютно всіх людей, що співпрацюють або мають хоч якісь контакт з міжнародними організаціями, якщо силові органи будуть вважати, що така співпраця може загрожувати рф.

Відомо, що в 2023 році за цією статтею за ймовірну співпрацю з українськими спецслужбами заарештували щонайменше 3 кримчан, двох мешканців Ялти¹⁹ та одного мешканця Бахчисарайського району²⁰ їм загрожує до 8 років позбавлення волі.

Окрім цього були внесені зміни до статті 276 КК рф «шпіонаж». Стаття стала визначати кримінально караною і передачу, збір, отримання або збереження з метою передачі інформації, яка може бути використана проти збройних сил російської федерації, інших військ, військових формувань та органів російської федерації.

Це визначення також є максимально розмитими, що дозволяє застосувати їх широко для утисків будь-кого, хто міг просто дістати телефон під час пересування російської військової техніки.

1 грудня 2022 року набрав чинності закон «Про контроль за діяльністю осіб, що перебувають під іноземним впливом».

Відповідно до нього, у разі публікації виданих іноагентами інформації необхідно ставити відмітку про те, що особа, організація чи громадське об'єднання визнані іноземним агентом. Вказівка обов'язкова навіть у випадках, коли іноземний агент просто згадується. Згідно з Законом «Про захист дітей від інформації, яка завдає шкоди їхньому здоров'ю та розвитку», інформацію, створену іноземними агентами (чи на основі їхніх матеріалів), слід супроводжувати віковою позначкою «18+». З такою ж відміткою повинні виходити і матеріали, в яких іноземні агенти цитуються.

Практика показала, що такі маркування значно зменшують охоплення серед людей та привертають додаткову увагу у силових органах. Відповідно і незалежні ЗМІ та громадянські журналісти, які перебуваючи в окупації та хочуть продовжувати свою діяльність без репресій з боку правоохоронних органів уникають таких згадок, зокрема для того, щоб і самим надалі не бути визнаним іноагентом.

¹⁹ <https://zmina.info/news/fsb-zatrymala-v-tymchasovo-okupovanij-yalti-dvoh-krymchan-za-nibyto-spivpraczyu-z-sbu/>

²⁰ <https://www.interfax.ru/russia/926202>

Погляд з окупованого Криму

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну настав новий етап заборон та обмежень діяльності ЗМІ та журналістів у Криму. Цікавими в цьому контексті є свідчення безпосередньо з окупованого Криму:

1. Січень-лютий 2022 року: *«Починаючи з середини січня в соцмережах почали масово публікувати відео та фото пересування військової техніки дорогами Криму. «Офіційні» джерела міноборони (росії) не могли проігнорувати зняті на вулицях та дорогах півострова кадри. Тому жодних санкцій щодо таких публікацій не було. Міноборони офіційно коментував це навчаннями. Більше того, урядові (російські) ЗМІ публікували відео та фото переміщення військової техніки кримським мостом у бік Краснодарського краю. Ситуація кардинально змінилася з 18 лютого 2022 року. Після інформації Роскомнагляду з попередженням щодо відповідальності за поширення фейків про війну, місцеві кримські ЗМІ не розуміли, яким чином робити публікації. Офіційна (російська) інформація кардинально відрізнялася від реальності. З'явилася негласна заборона слова «війна». Публікація інформації щодо України та Донбасу безпечно може бути поданий лише з формулюванням «спеціальна військова операція».*

2. Лютий 2022 року: *«Редакції отримали у персональній розсилці від Роскомназору таке повідомлення: «Відповідно до вимог Генеральної прокуратури РФ Роскомнагляд направив повідомлення про необхідність обмеження доступу до недостовірної інформації на адресу ресурсів «Ехо Москви», «ІноСМІ», «Медіазону», «New Times», «Дощ», «Вільна Преса», «Крим.Реалії», «Нова Газета», «Журналіст», «Леніздат». На зазначених ресурсах під виглядом достовірних повідомлень розміщено суспільно значущу інформацію про обстріл українських міст і загибель мирних жителів України внаслідок дій Російської Армії, яка не відповідає дійсності, а також матеріали, в яких операція називається нападом, вторгненням або оголошенням війни. У разі невидалення згаданої недостовірної інформації, доступ до цих ресурсів буде обмежено згідно зі ст. 15.3 Федерального закону №149-ФЗ «Про інформацію, інформаційні технології та про захист інформації».*

3. Вересень 2022 року: *«Роскомнагляд вдруге за півроку, починаючи з 24 лютого (2022 року), дав «рекомендації» ЗМІ про те, як потрібно працювати. Будь-яка інформація, яка так чи інакше стосується України, має посилатися на «офіційні» (російські) федеральні чи регіональні джерела. Про те, що ЗМІ самостійно обирають свої джерела, вони ні, не чули. На підтвердження своїх слів наводять введену в дію статтю КК про фейки про використання збройних сил Росії та дискредитацію армії. Таким чином, або пишеш тільки про подвиги і стратегічні відступи та маневри, або сидиш у в'язниці. Вибір невеликий».*

4. Липень 2023: *«У ЗМІ цього місяця було кілька моментів, що порушують здоровий глузд. По-перше, чергова руйнація мосту через керченську протоку. Таємниці*

тут жодної немає, але для забезпечення продуктами, паливом, медикаментами та іншими життєво важливими постачаннями використовується саме міст. Тому інформація про стан мосту – це соціально-важлива інформація. Чи доступний проїзд, наскільки небезпечно їхати ним, якою машиною можна проїхати, – все це дуже важливо для цивільних. Таку інформацію потрібно публікувати. Однак щоразу надходять погрози. Тут слід зупинитися докладніше. Погрози неофіційні. Спершу спецслужби руками шалених активістів «виявляють» факт публікації, потім ці ж активісти знаходять автора і під загрозою взяття під арешт вимагають записати відео з вибаченнями. Якщо журналіст зі слабкою психікою, побоюючись за своє життя та життя своїх близьких, записують такі ролики. Активісти публікують і наступного разу блогери, журналісти, не бажаючи подальшої ганьби, інформацію про міст не публікують взагалі. У той же час «офіційні» особи коментуючи нічого подібного не підтверджують, а посилаючись на такі записи відповідають, що автор публікації зізнався, розкався і вибачився, значить автор мав намір або за незнанням хотів заподіяти шкоду. Аналогічний випадок із трасою Таврида. У разі потрапляння по складах боєприпасів трасу перекривають. Відповідно, дорога до адміністративного центру Криму стає недоступною. І тут офіційної заборони на опублікування фото очевидців немає. До справи включаються зет-активісти – чи колишні працівники спецслужб, які залякуючи перешкоджають роботі ЗМІ. Тут уже вибір за кожним. Без стрижня та впевненості у знаннях закону працювати у незалежних ЗМІ стало неможливо».

5. Травень 2023: «ЗМІ розділилися на тих, хто метою своєї діяльності поставив висвітлення зет-тематики, і тих, хто повністю закритий для цієї теми. Для останніх є лише очевидні факти. На них спрямовані провокації перших».

6. Жовтень 2023: «На цей час висвітлення військових дій потрапляє під негласне табу через неможливість подати об'єктивну інформацію. Будь-яка інформація, яка відрізняється від офіційно поданої міністерством оборони (росії), є недостовірною, а поширення призводить до притягнення до кримінальної відповідальності за дискредитацію збройних сил (росії)».

7. Листопад 2023: «Воєнна тема. Дедалі більше журналістів обрали неосвітлення воєнної теми. Єдине, що припустимо, це публікація інформації спрямованої на збереження життя, як телефони екстрених служб, сповіщення про тривогу, інформація як уникнути небезпеки. Гуманітарна місія ЗМІ – збереження життя».

Важливим аспектом обмеження свободи слова в окупованому Криму є зменшення можливостей для ЗМІ отримати фінансування для здійснення незалежної діяльності. З цією метою держава-агресор суттєво обмежує здатність кримських ЗМІ розміщувати рекламу шляхом запровадження необґрунтованих вимог до реклами та надзвичайно високих штрафів за їх порушення. Це можна сприймати як порушення свободи ЗМІ, оскільки використовується як інструмент для їх придушення та залякування.

Непропорційно великі штрафні санкції можуть мати фатальні наслідки для багатьох ЗМІ, особливо невеликих локальних та регіональних, які не мають достатніх фінансових ресурсів та не беруть гроші на свою діяльність від окупаційної влади. У «західних» державах найчастіше говорять про непропорційні штрафні санкції у контексті клевети. Тому що великі суми штрафу за можливий клевету у роботі ЗМІ за рішенням суду можуть мати «охолоджувальний ефект», коли журналісти будуть змушені припинити будь-яку діяльність, яка загрожує такими штрафами. Це завжди йде в ногу з нечітким законодавством, яке передбачає надзвичайно широке визначення клевети і відповідно не зрозуміло, коли саме ця стаття може використовуватися.

На території окупованого Криму, звичайно, справи про клевету не мають суттєвого впливу на ситуацію. Проте, за подібним механізмом російською федерацією здійснюється обмеження функціонування невеликих ЗМІ на території окупованого Криму, накладаючи непропорційно великі штрафи за надзвичайно загальними законами або не серйозними порушеннями законодавства. А це своєю чергою фактично змушує їх припинити власну роботу. І хоча це ґрунтовно відрізняється від поширених у світі норм щодо обмеження штрафних санкцій за клевету, певні закономірності все таки простежуються. Перш все, головною філософією за такими діями є тиск на журналістів та засоби масової інформації з метою обмеження або повного припинення їх діяльності.

Окрім цього, норми свободи слова в західних державах передбачають надання захисту журналістам і ЗМІ від явно необґрунтованих і образливих судових розглядів проти участі громадськості. В Європейському Союзі це має назву SLAPP (*[Strategic lawsuits against public participation](#)*²¹) – стратегічні позови проти участі громадськості. *SLAPP*²² є особливою формою переслідування, яка все частіше застосовується проти журналістів та інших осіб, які беруть участь у захисті суспільних інтересів. Це безпідставні або перебільшені позови, ініційовані державними органами, бізнес-корпораціями чи впливовими особами проти слабших сторін, які висловлюють критику або розповсюджують незручні для позивачів повідомлення з питань, що становлять суспільний інтерес. Їх мета – цензурувати, залякувати критиків, обтяжуючи їх витратами на юридичний захист, поки вони не відмовляться від своєї позиції. Хоча випадки SLAPP безпосередньо не стосуються окупованого Криму, проте час-від-часу подібну тактику, як описано вище, також використовує держава-окупант для придушення свободи діяльності журналістів та засобів масової інформації.

У цьому контексті хочемо навести декілька коментарів безпосередньо з тимчасово окупованої території Кримського півострова, які безпосередньо свідчать про поширене застосування таких методів російським окупаційним режимом:

²¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32022H0758>

²² <https://zmina.info/news/rada-yevropy-maye-stvoryty-rekomendacziyi-shhodo-borotby-zi-strategichnymy-pozovamy-proty-uchasti-gromadskosti/>

1. Червень 2022 року: *«Можливості розповідати правду на території Криму залишилося дуже мало. Для ЗМІ, які тим чи іншим чином залежать від фінансів та бізнес-структур, пов'язаних з офіційною владою держави, прийнятно відображати виключно точку зору, визначену конкретними особами цієї самої держави... Тому на даний момент у цих реаліях легально і відносно незалежно можна існувати тільки якщо отримуєш прибуток від реклами місцевого бізнесу».*

2. Червень 2022 року: *«...видавати в ефір правдиву інформацію ЗМІ практично неможливо. Залишилося тільки мислити та переробляти тексти в алегорії. І навіть це не рятує, якщо надійшло «замовлення» на знищення конкретного ЗМІ «згори».*

3. Квітень 2022 року: *«Серед ЗМІ, блогерів, журналістів виникли питання щодо блокування Google. На початку квітня Роскомнагляд ввів щодо Google ЛЛС вимоги. Тепер заборонено рекламу продуктів гугл та його інформаційних ресурсів, того ж ютуба. Тепер відповідальність за ст. 14.3 КоАП будуть нести і той, хто замовляє рекламу Google та його інформаційних ресурсів, і той, хто її публікує. Штрафи для юросіб сягають півмільйона рублів... З цим зіткнулися сайти з плашками погоди від Гісметео. Погодний ресурс почав транслювати як заставку фото з Бучі та Ірпеня. Користувачам віджету погоди з попередженням стали дзвонити співробітники федеральної служби безпеки (росії) з проханням (ввічливим поки що) прибрати цей віджет із сайту через неможливість контролювати трансляцію».*

4. Травень 2022 року: *«Спосіб унеможливити роботу ЗМІ став застосовувати Роскомнагляд за допомогою Федеральної антимонопольної служби. За відсутності позначки «на правах реклами» або «Реклама» на рекламній сторінці, ЗМІ може бути повністю збанкрутовано. І це не беручи до уваги той факт, що одразу після випуску весь тираж був знищений, крім обов'язкових екземплярів».*

5. Червень 2022 року: *«17 червня відбулося судове засідання, на якому склали протокол на одне з незалежних ЗМІ». Санкція статті до 500 тисяч штрафу на редакцію та 20 на редактора за відсутність на одному з тиражів позначки на рекламній статті «на правах реклами» або «реклама». Як виявилось, Роскомнагляд ще до виходу газети почав шукати нагоди отримати примірник газети з метою притягнення до відповідальності. Приводу, виходячи з публікацій, не знайшлося, оскільки вони були вивірені до міліметра, до останньої літери. Ваду знайшли в подачі реклами. Після відправки обов'язкових екземплярів, помилка була виявлена редакцією самостійно, у день публікації. Тобто не було реалізовано ЖОДНОГО екземпляра. Роскомнагляд подав до федеральної антимонопольної служби заяву щодо виявлення правопорушення. У результаті було порушено адміністративне провадження та притягнуто до відповідальності як редактора, так і засновників ЗМІ. Підкреслюю – жоден екземпляр не було реалізовано. Весь тираж за винятком обов'язкових екземплярів та архівного було заборонено до розповсюдження та згодом утилізовано».*

6. Вересень 2022 року: *«З 1 вересня Роскомнагляд «завів» собі ще одного «цукця» у вигляді обов'язкової «плашки» слова «реклама» на кожній статті рекламного характеру плюс інформацію про рекламодавця. Яким чином така інформація має бути подана орган нагляду «не вигадав», але за її відсутності вже надходять дзвінки. Поки що протоколів за порушення закону про рекламу саме через відсутність інформації про рекламодавця чи наявність плашки, немає. Але оскільки там покарання може бути і півмільйона рублів, потрібно звернути на це свою увагу. І так, звична фраза «закон зворотної сили не має» тут не працює, тому що розміщена кілька років рекламна стаття «відкривається» на запит тут і зараз, тому відмоніторити та пропустити через фільтр потрібно кожен рекламну статтю, кожен».*

7. Січень 2023: *«Щоб не потрапити на кількасоттисячні штрафи та елементарно вберегти себе працівникам радіо потрібно було напам'ять знати перелік усіх авторів та виконавців, включених до списку іноагентів. Саме знати, оскільки за нововведеннями, придуманими «депутатами» у передноворічному чаді, необхідно перед кожним поширенням матеріалу вказувати на його причетність до іноагентів. За порушення вимог маркування інформації про іноземного агента та його матеріали частини 2.1-2.3 статті 13.15 КоАП РФ передбачають штрафи у розмірі від 2 тис. до 2,5 тис. рублів для фізичних осіб, від 4 тис. до 5 тис. рублів для посадових осіб, від 40 тис. до 50 тис. рублів для юридичних осіб. І це за кожен згадку».*

8. Серпень 2023: *«Найскладнішим цього місяця було прийняти правильне рішення щодо маркування реклами. «Держава (росія) настільки почала контролювати ЗМІ, що вимагає з 1 вересня маркувати всю рекламу, отримувати маркери, без яких заборонено публікувати рекламу, звітувати за прибуток від реклами та показувати рекламодавців. Тим самим відкриваючи важіль тиску на незалежні ЗМІ через заборону рекламодавцям замовляти рекламу. Шляхів обходу цього знайдено не було, оскільки мінімальні штрафи за порушення – 500 тисяч рублів. Залишилося тільки взяти волю в кулак і привести всі рекламні пости, статті, посилання, банери у відповідність до вимог. Але є одне важливе АЛЕ. Щоб це зробити в штаті навіть самого мізерного ЗМІ, блогера, фрілансера, повинен бути програміст, оскільки отримання цього самого маркера можливе тільки за API. Це прописування коду програмного забезпечення в тіло сайту або іншого інтернет ресурсу та подальша взаємодія з оператором рекламних даних. У результаті 31 серпня багато ЗМІ видалили всю рекламу зі своїх ресурсів, таким чином підписавши собі вирок. Для них це кінець».*

З іншого боку, додатковим способом забезпечення діяльності ЗМІ може бути отримання благодійних внесків («донатів»), у тому числі – з закордону. Проте, навіть такий спосіб утримання ЗМІ в окупованому Криму є фактично неможливим:

1. Червень 2022 року: «Щодо донатів та історій з «підставами», думаю не потрібно вдаватися до подробиць, досить згадати лише приклад включення ФБК Навального до списку іноагентів за одноразове перерахування грошей у вигляді невеликої суми з-за кордону».

У грудні 2022 року журналістка з Севастополя Анастасія Жвік була визнана іноагенткою. Ще 8 березня 2022 року її було притягнуто до адміністративної відповідальності за проукраїнську та антивоєнну позицію. Через пів року вона була притягнена до відповідальності повторно за тією ж статтею. Окрім цього вона працює в ЗМІ «Медуза», яке було визнане іноземним агентом в 2021 році.

Визнання іноагентом вимагає від людей подавати звіти та маркувати всі свої повідомлення матеріали в мережі дисклеймером, що людина визнана іноагентом. За не подання цих звітів чи порушення маркування передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність.

Окрім цього, в реєстрі іноагентів публікуються не тільки прізвище та ім'я, а й податковий та страховий номер. На іноагентів поширюється 18 заборон, зокрема й освітня діяльність для неповнолітніх. Анастасія Жвік планувала викладати в окупованому Криму журналістику.

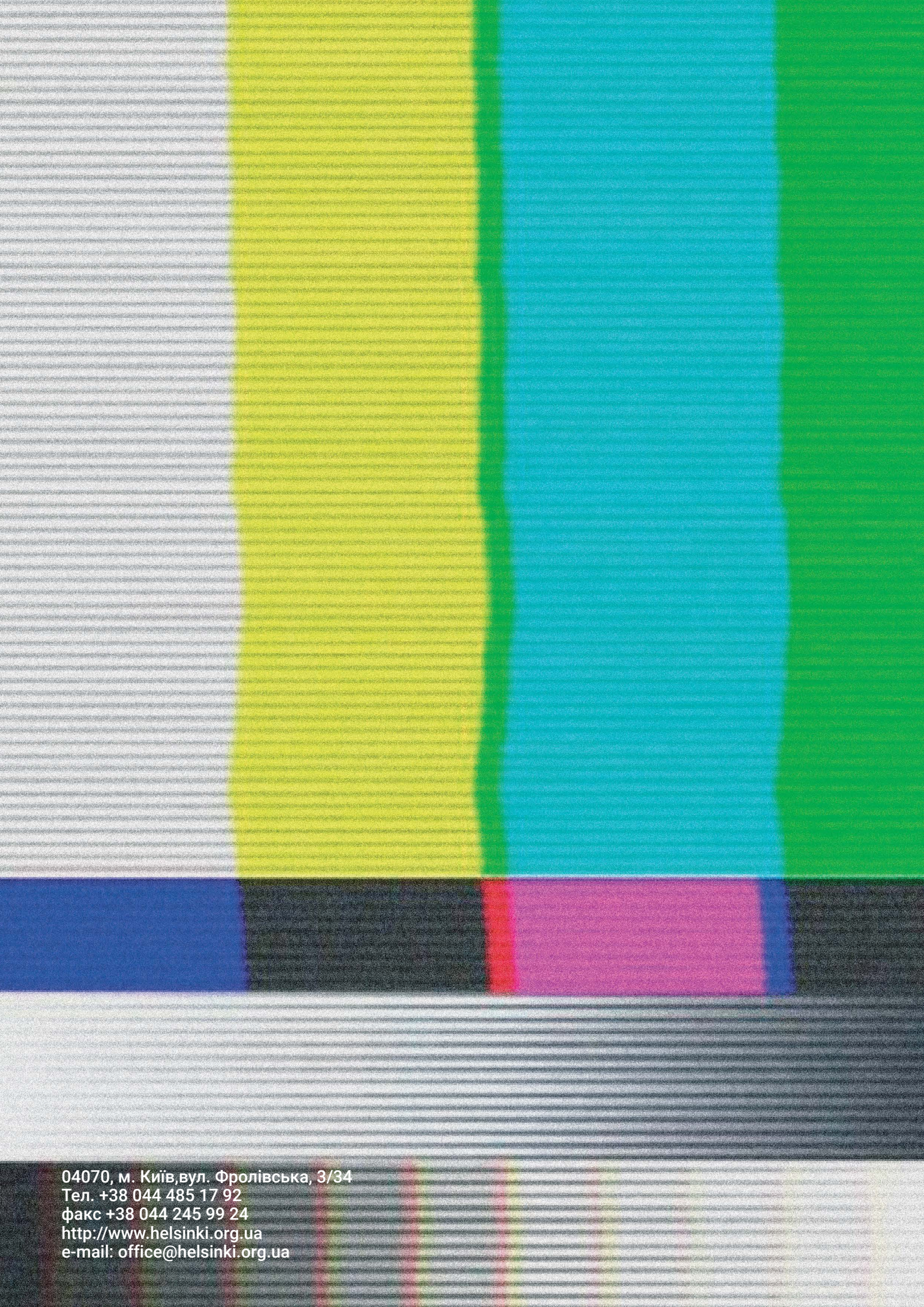
Варто зауважити, що бути визнаним іноагентом можуть бути фактично будь-хто. Оскільки ним можна стати навіть якщо людина чи організація отримує методичну, науково-технічну та будь-яку іншу допомогу з-за кордону.

Свідчення щодо «небажаних організацій»:

Серпень 2023: «Щодо загрози втратити роботу, а саме через закриття ЗМІ чи блокування креативу блогера, каналу тощо. Наразі найбільше нерозуміння викликає чи буде відповідальність за згадку де-небудь, коли-небудь на сайті або у збережених джерелах небажаних організацій. Під цим терміном у законі розуміється іноземна чи міжнародна неурядова організація, діяльність якої може становити загрозу основам конституційного ладу Російської Федерації, обороноздатності країни або безпеки держави (федеральний закон «Про заходи впливу на осіб, причетних до порушень основних прав і свобод людини, прав і свобод громадян російської федерації»). Вже з самого трактування зрозуміло, що зарахування до тих, хто співчуває цій небажаній організації, вже смерті подібне. Для того, щоб зберегтися (як у грі) не можна цитувати матеріали цієї небажаної організації, поширювати матеріали. Просто репост статті у стрічці загрожує адміністративним покаранням за ст. 20.33 КоАП РФ, що тягне за собою накладення адміністративного штрафу у розмірі від п'яти тисяч до п'ятнадцяти тисяч рублів; для юридичних осіб - від п'ятдесяти тисяч до ста тисяч рублів».

Інші свідчення щодо стану свободи слова в окупованому Криму:

1. Січень 2023: *«Спроба через ЗМІ провести аналітику ринку житла карається. Ні, не офіційно. Відомий випадок, коли після коментаря, даного ЗМІ з приводу паралізованого ринку житла, зателефонував власник ріелторської компанії та попросив прибрати всі згадки про компанію, оскільки «дзвінок з органів та загрози можливої мобілізації членів сім'ї дуже налякав». Цього було достатньо, щоб не наражати працівників компанії на ризик».*
2. Січень 2023: *«Одним із важливих моментів січня стала нависла загроза отримати кримінальну справу за звинуваченням в участі в діяльності небажаної організації. Встановлено адміністративну та кримінальну відповідальність за здійснення, керівництво та участь у діяльності організації, щодо якої прийнято рішення про її небажаність. Найжахливіше те, що трактування «участь у діяльності» - немає. Це може бути і інтерв'ю такій організації, і консультації, і посилення та поширення інформації, виданої такою організацією».*

04070, м. Київ, вул. Фролівська, 3/34
Тел. +38 044 485 17 92
факс +38 044 245 99 24
<http://www.helsinki.org.ua>
e-mail: office@helsinki.org.ua